

UMUMTA'LIM MAKTABLARIDA "TO'SIQSIZ MUHITNI" TA'MINLASH JARAYONLARI

Maxtuma Fazliddinovna Qurbonova

"Pedagogika va psixologiya" kafedrasida katta o'qituvchisi

Annotatsiya:

Ushbu maqolada nogironligi bo'lgan shaxslarga nisbatan O'zbekiston Respublikasi ijtimoiy siyosatining muammolari ko'rib chiqiladi. Funktsional yashash muhitini nogironlarning ehtiyojlariga moslashtirish zarurati; nogironlar uchun teng turmush sharoitlarini ta'minlash yo'lidagi to'siqlarni bartaraf etishning dolzarbligi. Harakatlanish imkoniyati cheklangan odamlar uchun qulay muhit to'liq va mustaqil hayot tarzini targ'ib qiladi. Ijtimoiy siyosat, O'zbekiston Respublikasining qonunchilik bazasi, shuningdek, nogironligi bo'lgan shaxslar uchun qulay muhit yaratish bo'yicha mahalliy va xorijiy me'yor va qoidalar to'plami bo'lgan "Universal dizayn" konsepsiyasi tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: to'siqsiz muhit, nogironlar, nogironlar, universal dizayn, foydalanish imkoniyati, to'siq, ijtimoiy xavfsizlik, aholining kam harakatchan guruhlari.

Jismoniy dunyoda harakatchanlik ko'pchiligimiz uchun odatiy holdir. Bordyurlar, ostonalar, zinapoyalar, trotuarlardagi panjaralar, tor yo'laklar - bu biz har kuni ko'p marta aylanib o'tadigan va engib o'tadigan to'siqlardir! Biz kamdan-kam hollarda bizni boshqaradigan yoki bizga kerakli ma'lumotlarni beradigan belgilar, karnaylar, svetoforlar va boshqa manbalar haqida o'ylaymiz.

Biroq, kosmosda harakatlanishda "jismoniy qiyinchiliklarga" duchor bo'lganlar uchun, chekka yoki bir necha qadam ba'zan engib bo'lmaydigan to'siqlarga aylanishi mumkin. Aeroportdagi karnaylarning e'lonlarini hatto mukammal eshitish qobiliyatiga ega odamlar uchun ham tushunish qiyin bo'ladi va kar yoki eshitish qobiliyati zaif odamlar tomonidan umuman eshitilmasligi mumkin. Belgilar qanchalik tez-tez joylashtirilishi va ularda qancha ma'lumot bo'lishidan qat'i nazar, ko'zi ojiz yoki ko'zi ojiz odamlar uchun ular tegishli tarzda, ma'lum bir joyga o'rnatilmasa va xalqaro Brayl alifbosida teginish orqali o'qilishi mumkin bo'lmasa, hech qanday foyda keltirmaydi.

Boshqacha qilib aytadigan bo'lsak, bizni o'rab turgan, nogiron bo'lmagan odamlar oddiy deb qabul qiladigan dunyoviy muhit nogironlar uchun jiddiy muammolarni keltirib chiqarishi mumkin, chunki ular atrofida faoliyat yuritadigan zamonaviy shahar muhitini loyihalashda ularning ehtiyojlari hisobga olinmagan.

Zamonaviy O'zbekiston ijtimoiy siyosatining global muammosi nogironlar hayotining xususiyatlariga etarlicha e'tibor va e'tibor berilmasligidir. Shuningdek, u nogironlarga qanday munosabatda bo'lishda, ular orasida ishsizlikda, ta'lim olish huquqida va oddiy fuqarolar uchun mavjud bo'lgan barcha turdagi xizmatlarda namoyon bo'ladi. 50 dan ortiq mamlakatlarda bu holat hech bo'lmaganda ma'lum darajada nogironlarni kamsitishdan himoya qiluvchi va ularga ta'lim, ish bilan ta'minlash, ish bilan ta'minlash, davlat muassasalaridan foydalanish, xizmatlar va qulayliklardan foydalanishni kafolatlaydigan hukumat qonunlari orqali tan olingan va hal qilingan.

Dunyoda bir milliarddan ortiq odam nogironlikning bir turi bilan yashaydi. Nogironlar jismoniy, ijtimoiy, iqtisodiy to'siqlar va to'siqlarga duch kelishadi, ular asosiy jamiyatning ularga nisbatan begonalashuviga duch kelishadi, bu esa ularga mamlakat hayotida to'liq va samarali ishtirok etish va davlatga foyda keltirish imkonini bermaydi.

Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti ma'lumotlariga ko'ra, 1 milliarddan ortiq odam yoki dunyo aholisining 15 foizi nogironlikning qandaydir shakliga ega, ularning 80 foizi rivojlanayotgan mamlakatlarda yashaydi. Vaholanki, O'zbekistonda aholining atigi 2 foizi, ya'ni 780 mingga yaqini nogironligi bo'yicha ro'yxatga olingan.

Har yili 3-dekabrda BMT Xalqaro nogironlar kunini nishonlaydi, uning maqsadi nogironlarning erkinligini ta'minlash, barcha turdagi to'siqlarni bartaraf etish va tenglikni ta'minlash hamda nogironlarning huquq va erkinliklarini ta'minlashdan iborat. 2006 yil 13 dekabrda BMTning Nogironlar huquqlari to'g'risidagi konventsiyasi (№ 61/106) qabul qilingan bo'lib, uni 2011 yil boshida 150 ta davlat imzolagan bo'lib, ulardan 97 tasi uni ratifikatsiya qilgan.

O'zbekiston Respublikasida nogironligi bo'lgan shaxslarni ijtimoiy-huquqiy qo'llab-quvvatlash tizimi murakkab takomillashtirish davrini boshidan kechirmoqda: ularning ko'pchiligi haligacha ta'lim, bandlik, sog'liqni saqlash kabi asosiy resurslardan teng foydalanish imkoniyatiga ega emas. Shu bilan birga, tarixda birinchi marta "O'zbekiston BMT Inson huquqlari kengashiga a'zo etib saylandi, bu shubhasiz umid baxsh etadi va hukumat tomonidan amalga oshirilayotgan keng ko'lamlı demokratik islohotlarning e'tirofidir".

Rampa va lift qulay bo'sh joy yaratish uchun zarur bo'lgan narsadir, degan keng tarqalgan e'tiqod mavjud. Lekin to'siqsiz kirishning boshqa ko'plab jihatlari bor, eshik va yo'lakning kengligidan Brayl yozuvidagi ma'lumot taxtasigacha; taglik yuzasida taktil plitkalardan, eshik tutqichlari va panjaralar uchun balandlikka qarshi; elektron sensorli panellardan ovozli ogohlantirish signallarigacha. Nogironlarning kirishi uchun ko'chalarda va jamoat binolarida "to'siqsiz" muhitni ta'minlash kerak.

To'siqsiz muhit - nogironlarning xavfsiz va erkin harakatlanishiga va qurilgan atrof-muhit, yo'llar, bog'lar, bog'lar va boshqa jamoat joylaridagi barcha qulayliklardan bahramand bo'lishiga imkon beradigan muhit. Umumjahon dizaynning maqsadi - odamlarning mustaqil faoliyat ko'rsatishini qo'llab-quvvatlovchi muhitni yaratish, ular hayot faoliyatining barcha turlarida O'zbekiston Respublikasining oddiy fuqarolari bilan bir qatorda tashqaridan yordamsiz ishtirok etishi mumkin.

"O'tish mumkin" yoki "to'siqsiz", "to'siqsiz" muhit atamasi ko'plab qonun hujjatlarida qayd etilgan: "Sanitariya qoidalari va qoidalari, 06.04.2009 yildagi 0266-09-son"[3]. To'siqsiz muhit (dizayn) - jismoniy, hissiy yoki aqliy nuqsonlari bo'lgan odamlar erkin kirishi va foydalanishi mumkin bo'lgan muhit elementlariga qo'llaniladigan atama. Bu ibora dastlab nogironlar aravachasidan foydalanadigan odamlar foydalanishi mumkin bo'lgan binolar va qismlarni tasvirlash uchun ishlatilgan. Biroq, keyinchalik ta'rif boshqa turdagi nogironlar uchun mos bo'lgan standartlarni o'z ichiga oladi.

Keng ma'noda to'siqsiz yoki foydalanish mumkin bo'lgan universal dizayn - bu eng ko'p odamlar uchun eng oson va xavfsiz muhitni yaratadigan va ularning mustaqil turmush tarzini targ'ib qiluvchi me'moriy dizayn.

"Universal dizayn" kontseptsiyasi binolarni hayotning har bir bosqichida har qanday qobiliyatga ega bo'lgan barcha odamlar uchun ochiq qilishdir. Bunga nogironlar aravachasi yoki boshqa harakatlanish vositalaridan foydalanadigan odamlar, ko'rish va eshitish qobiliyati zaif odamlar, shuningdek, keksalar, semiz odamlar va bolali onalar kiradi.

Bino va inshootlarni loyihalashda "Universal dizayn" kontseptsiyasining dizayn xususiyatlariga quyidagilar kiradi:

- kengroq kirish va ostonalar;
- binolar ichida ham, tashqarisida ham darajadagi o'tish zonalar;
- eshik va derazalar uchun umumiy tutqichlar o'rniga dastagi tutqichlari;

- qulay kirish uchun shkaflar o'rniga tortmalardan foydalanish;
- tortmalar uchun qulay tutqichlar;
- kommunal sohalarda yaxshi ishlaydigan yoritish;
- hammom va hojatxonalarda qulay tutqichlar;
- sirpanmaydigan pol;
- ko'zi ojizlar va zaif ko'radiganlar uchun taktil ko'rsatgichlardan foydalanish
- to'g'ri etiketlash va boshqalar.

2021-yil 18-mayda "Nogironlar huquqlari to'g'risidagi konventsiyani ratifikatsiya qilish to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi qonuni qonunchilik palatasi tomonidan qabul qilindi va Senat tomonidan 2021-yil 29-mayda ma'qullandi. O'zbekiston O'RQ-695-son 06.08.2021[5] kuchga kirdi. "Mamlakatimizda nogironlik tibbiy va xayriya modellari aralashmasi asosida belgilanadi: "nogiron - bu jismoniy, aqliy, aqliy yoki hissiy (sezgi) mavjudligi sababli hayotiy faoliyati cheklangan shaxs. nogironlar, qonun hujjatlarida belgilangan tartibda nogiron deb topiladi va ijtimoiy yordam va himoyaga muhtoj.

Nogironlarga nisbatan zamonaviy ijtimoiy siyosat inson huquqlarining nogironlikka nisbatan yangi yondashuviga, ijtimoiy zaiflikning yangi ta'rifiga va ular asosida ishlab chiqilgan kirish va foydalanish ta'riflariga asoslanadi. Bugungi kunda nogironlik murakkab ijtimoiy hodisa sifatida qaraladi, uning og'irligi ko'plab omillarga, jumladan, nafaqat inson tanasining holatiga, balki munosib hayot sifati, muvaffaqiyatli ijtimoiylashuv va shaxsiy o'zini namoyon qilish uchun zarur bo'lgan shart-sharoitlarga bog'liq.

O'zbekistonda 650 mingdan ortiq kishi nogironlikning u yoki bu shakllaridan aziyat chekmoqda. 2008-yilda qabul qilingan "O'zbekiston Respublikasida nogironlarni ijtimoiy himoya qilish to'g'risida"gi – nogironlarning teng imkoniyatlar, huquqlarini himoya qilish va har tomonlama ishtirok etish to'g'risidagi qonun nogironlar hayotida yangi tong ochdi.

Mustaqil O'zbekistonda ilk bor nogironlarning ko'p qirrali ehtiyojlarini qondirishga qaratilgan alohida, to'laqonli qonun ishlab chiqildi. Qonun hukumatlar va mahalliy hokimiyat organlaridan barcha yangi hukumat binolari va kommunal xizmatlar, yo'llar va transportda to'siqlarsiz qulayliklar yaratishni talab qiladi.

Davlat byudjeti siyosatining asosiy maqsadi aholi turmushini yaxshilashdan iborat. Mavjudlik, jamoat mulki bo'lish, bir tomondan, butun jamiyatning o'sishi va rivojlanishiga yordam beradi. Bu mahalliy hokimiyat organlaridan o'z iqtisodiy imkoniyatlaridan kelib chiqqan holda, ko'rishda nuqsoni bo'lgan shaxslar uchun umumiy foydalanishdagi avtomobil yo'llarida ovozli signallar o'rnatilishini, nogironlar aravachasida yuradiganlar uchun qulaylik yaratish maqsadida piyodalar yo'laklarida bordyur va nishablar yaratishni hamda tegishli nogironlik belgilarini ishlab chiqishni ta'minlashni talab qiladi. tegishli joylarda.

Qurilish muhitida kamsitmaslik to'g'risida, Qonun jamoat binolarida panduslar, nogironlar aravachasi uchun hojatxonalar, Brayl belgilari va liftlardagi ovozli signallarni nazarda tutadi. Piyodalar yo'laklarida nogironlar aravachasiga kirishni osonlashtiradigan kesishmalar va qiyaliklar bo'lishi kerak; ko'zi ojizlar va zaif ko'ruvchilar uchun zebra o'tish joyi yuzasiga o'ymakorlik.

Qurilish to'g'risidagi qonunosti hujjatlariga kiritilgan o'zgartishlar respublikaning turli shaharlarida to'siqsiz qurilish muhitini yaratish yo'lidagi eng muhim qadam bo'lib, to'siqlarsiz atrof-muhitni ta'minlash bo'yicha ko'rsatmalarni O'zbekiston Respublikasining "Qurilish to'g'risida"gi Qonuniga

havola qilish mumkin. O'zbekiston Respublikasida nogironlarni ijtimoiy himoya qilish»[6] hamda nogironlarning jamoat tashkilotlari bilan kelishilgan.

2009 yil 6 apreldagi 0266-09-sonli sanitariya qoidalari va me'yorlariga ham kirish mumkin bo'lgan dizayn to'g'risidagi qoida kiritilgan: "Nogironlar va bolalarning kam harakatchan guruhlari foydalanadigan turar-joy va jamoat binolarini, turar-joy inshootlarini loyihalash va qurish. va kattalar." Shunday qilib, to'siqsiz qurilgan muhitni yaratish uchun turli jamoat binolari va aholi tez-tez tashrif buyuradigan shahar joylariga kirishni tekshirish kerak. Kirish auditi binolarning tashqi va ichki qurilgan muhiti nuqtai nazaridan to'siqlarni aniqlashni o'z ichiga oladi:

- a. yondashuv;
- b. asosiy darvoza;
- c. to'xtash joyi;
- d. binoga kirish;
- e. ommaviy xarid qilish joylari;
- f. koridorlar va umumiy foydalanish joylari.

Bugungi kunda barcha uchun qulaylik dolzarb ehtiyoj sifatida e'tirof etilib, buni bosqichma-bosqich ta'minlash bo'yicha mamlakatimizda sa'y-harakatlar amalga oshirilmoqda. "Faqat joriy yilning o'zida ijtimoiy nafaqa oluvchilar soni ikki baravar ko'paydi – 1,2 million kishi. – Ularni qo'llab-quvvatlash uchun byudjetdan 2016-yilga nisbatan besh barobar ko'p mablag' ajratildi.

Endi to'siqsiz xususiyatlar barcha me'moriy dizayn tushunchalari uchun asosiy bo'lib qolmoqda. Alohida ehtiyojli shaxslarning O'zbekiston Respublikasi ijtimoiy muhitiga qamrab olinishini ta'minlash, to'siqlarsiz foydalanish darajasini oshirish hamda nogironligi bo'lgan shaxslarga nisbatan bag'rikenglik, mehr-oqibatli munosabatda bo'lish zarurligi to'g'risida jamiyatning xabardorligini oshirish zarur.

Amaldagi "O'zbekiston Respublikasida nogironlarni ijtimoiy himoya qilish to'g'risida"gi qonun[6] O'zbekistonda to'siqlarni bartaraf etish va jamiyatning barcha qatlamlari uchun teng imkoniyatlarni ochish maqsadida samarali amalga oshirishi zarur. O'zbekiston jamiyatining bag'rikenglik bilan birga yashashi va barqaror rivojlanishiga yangicha yondashuv aholining barcha qatlamlari uchun tenglik va to'siqlarsiz muhitni ta'minlaydi.

REFERENCES:

1. MadinaBaxromovna, B., & Gulsanam, K. (2022). Xomiladorlikni rejalashtirishda psixologik tayyorgarlik. *Scientific Impulse*, 1(5), 1867-1873.
2. Turg'unboyeva, A., Badritdinova, M., G'aniyeva, N., & Qayumov, B. (2021, May). Description of the methods of diagnosing the cognitive style of pupils in the educational process. In *E-Conference Globe* (pp. 306-308).
3. Badritdinova, M., Mo'Minova, D., & G'Aniyeva, N. (2021). Kichik maktab yoshdagi bolalarda tafakkur rivojlanishining o'ziga xos xususiyatlari. *Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS)*, 1(Special issue), 433-436.
4. Badritdinova, M. B., & Rustamova, T. N. (2021). Psychological characteristics of development of thinking in students in the educational process. *Science and Education*, 2(2), 331-337.
5. Маруфова, Ю., & Исраил, М. (2023). Comparative analysis of phraseological units with a human component in english, russian and uzbek. The use of metaphor. *СМИ. Язык и культура. Перевод.*, 1(1), 240-245.

6. Isroil, M. (2023). Importance of publicistic style in language development. *European Journal of Interdisciplinary Research and Development*, 14, 356-360.
7. Isroil, M. (2023). Sociolinguistic analysis of media language: publicistic text development. *EPRA International Journal of Multidisciplinary Research (IJMR)*, 9(3), 166-168.
8. Nodira, M. (2022). Pedagogical and Psychological Features of the Development of Independent Cognitive Activity. *Middle European Scientific Bulletin*, 24, 177-186.
9. Nodira, M. (2022). Pedagogical bases of assessment in primary education. *Asian Journal of Multidimensional Research*, 11(5), 197-207.
10. Alisherovna, M. N. (2021). Pedagogical and Psychological Features Of The Small School Age.
11. Alisherovna, M. N., & Tokhirjonkyzy, G. G. (2020). The professional development of teachers of primary education, improvement of the professional qualifications and skills. *Asian Journal of Multidimensional Research (AJMR)*, 9(3), 87-91.
12. Asranbayeva, M. H., & Ibrohimova, G. S. (2023). The first step is the role of the state curriculum in organizing the pedagogical process. *Miasto Przyszłości*, 41, 269-270.
13. Halimjanovna, A. M., & Baxromovna, B. M. (2023). Muammoli ta'lim mustaqil fikrlash omili sifatida. *Science and innovation*, 2(Special Issue 14), 266-270.
14. Xalimjanovna, A. M. (2022). Raising a Child and Preparing Him for Social Life in the Works of Our Great Scientists. *EUROPEAN JOURNAL OF INNOVATION IN NONFORMAL EDUCATION*, 2(5), 38-41.
15. Xalimjanovna, A. M. (2022). EDUCATION OF CHILDREN IN THE WORKS OF OUR GREAT SCIENTISTS. *American Journal of Interdisciplinary Research and Development*, 4, 45-49.
16. Eshnazarova, M. (2023, May). Xorijiy tilni mustaqil o'rganishda mobil texnologiyalarning o'rni. *International Scientific and Practical Conference on Algorithms and Current Problems of Programming*.
17. Xalimjanovna, A. M. (2022). THEORETICAL AND METHODOLOGICAL FUNDAMENTALS OF PREPARING CHILDREN FOR SOCIAL LIFE IN DISABLED FAMILIES. *EUROPEAN JOURNAL OF MODERN MEDICINE AND PRACTICE*, 2(5), 39-42.
18. Фаизова, Ф. Ш. (2022). Статейные списки российских посланников в Среднюю Азию XVII в. как лингвистический источник (Doctoral dissertation, автореф. дис.... д-ра филос.(PhD) по филол. наукам. Ташкент).
19. Фаизова, Ф. Ш. (2022). ЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ И ЭКСТРАЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ В ТЕКСТАХ СТАТЕЙНЫХ СПИСКОВ XVII в. Ответственный редактор, 123.
20. Фаизова, Ф. Ш. (2021). Вопросы изучения статейных списков. *НЗ4 Наука и инновации в XXI веке: Материалы Международной*, 126.
21. Bektemirova, B. B., & Saidjalilova, D. D. (2023). The importance of connective tissue dysplasia in pathological conditions in obstetrics and gynaecology. *Образование наука и инновационные идеи в мире*, 14(2), 44-52.
22. Alimova, F. O. (2024). Interviewing the local population of medicinal plants of the lamiaceae family. *American journal of education and learning*, 3(2), 328-333.
23. Davlyatovna, A. N. (2016). A comprehensive assessment of the treatment effectiveness of bronchial asthma in children with metabolic syndrome. *European science review*, (1-2), 22-24.